

הרב ישראל דנדרוביץ

מגיד שיעורי הירושלמי בקול הדף

ערך

העגל והמשכן – חטא הגאווה ותיקון הענווה

גדולי המפרשים מתחבטים בשאלה עצומה: כיצד השראת השכינה במשכן היא עדות למחילת חטא העגל בעוד שקיימא לן שהקב"ה הוא 'השוכן אתם בתוך טומאותם' - ואפילו בשעה שהן טמאין שכינה שרויה ביניהן?

עומק הדבר נמצא באורה של תורת החסידות המבארת שהגאווה היא שורש חטא העגל, ועליה הוא שאמר הקב"ה ש'אין אני והוא יכולין לדור בעולם'. ולכן גם התיקון לחטא זה הוא במידת הענווה שהייתה במשכן.

מופת מובהק

מרנא ורבנא אור שבעת הימים רבינו הבעל שם טוב הקדוש היה רגיל על לשונו להפליג בחומרת חטא הגאווה ולומר שגדול עוון זה מנשוא יותר משאר כל החטאים. ואף הביא לכך ראיה מהימנא והוכחה ניצחת מכך שמצאנו שטומאת הגאווה היא חמורה ביותר עד אשר שבגאוותו הסרוחה הוא דוחה את רגלי השכינה ואין הקב"ה יכול לדור עימו.

הלא בכל החטאים והעוונות כבר נאמר עליהם מקרא שכתוב¹: "השוכן אתם בתוך טומאותם" ללמדנו שהקב"ה שוכן בתוך בני ישראל אף כשהם טמאים, וכפי שלמדונו רבותינו במסכת יומא²: "אפילו בשעת שהן טמאים שכינה עמהם. אמר ליה ההוא צדוקי רבי חנינא: השתא ברי טמאים אתון, דכתיב³ 'טומאתה בשוליה'. אמר ליה: תא חזי מה כתיב בהו 'השוכן אתם בתוך טומאותם' אפילו בזמן שהן טמאין שכינה שרויה ביניהן".

אולם חטא הגאווה הוא יוצא מן הכלל הלזה, בכך שאצל המתגאה אין הקב"ה שורה בתוך טומאתו, שהלא להדיא שנינו במסכת סוטה⁴: "אמר רב חסדא, ואיתימא מר עוקבא: כל אדם שיש בו גסות הרוח - אמר הקב"ה: אין אני והוא יכולין לדור בעולם, שנאמר⁵ 'מלשני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל' אל תקרי 'אותו' אלא 'אתו'⁶ לא אוכל".

1. ויקרא טז טז.

2. יומא דף נו ב.

3. איכה א ט.

4. סוטה דף ה א.

5. תהלים קא ה.

6. האות א' בניקוד חיריק.

ומכאן היה הבעש"ט הקדוש מראה באצבע ומוכיח את חומר מידה מגונה זו של הגאווה יותר משאר עבירות שבעולם, וכלשונו של מעתיק השמועה הלא הוא תלמידו הגדול בעל 'תולדות יעקב יוסף' בספרו 'צפנת פענח'⁷: "וכן ביאר מורי זלה"ה מופת מובהק שהגאווה קשה מן החטא: כי בכל הטומאות והחטאים כתיב 'השוכן אתם בתוך טמאותם', מה שאין כן בגסי הרוח, דרשו בש"ס פרק קמא דסוטה 'אין אני והוא יכולין לדור בעולם' שנאמר 'גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל', ודפח"ח"⁸.

אחד החסידים אמר לתלמידיו

והנה יסוד הדבר שהגאווה היא מידה מגונה יותר מכל החטאים כבר הביא זאת רבינו בחיי אבן פקודה בספרו 'חובות הלבבות' בשמו של 'אחד החסידים'⁹: "ואחד החסידים אמר פעם לתלמידיו: אילו לא היה לכם עוונות, הייתי מפחד פן תכשלו בדבר שהוא גרוע מהעוונות. שאלו אותו תלמידיו: מה הוא הדבר הגרוע מהעוונות? ענה להם החסיד: גובה הלב והגאווה, כמו שאמר הכתוב¹⁰ 'תועבת ה' כל גבה לב'".

הרה"ק רבי מרדכי מנעסכיז בספרו 'רשפי אש'¹¹ הסביר שכוונת אותו חסיד בדבריו אלו שבגנות הגאווה הוא כפירושו של הבעש"ט הקדוש האמור לעיל¹², והיינו טעמא שגובה הלב והגאווה חמור וגרוע משאר העוונות הוא לפי שאין הקב"ה יכול לדור עימו יחד.

שהיה מקרב אף בעלי עבירה

והיה רבינו הבעש"ט הקדוש דבק במידותיו של הקב"ה, בהיותו נאה דורש ונאה מקיים דבר זה לרחק בתכלית המיאוס את בעלי הגאווה, וכפי שמספר הרה"ק רבי אברהם חיים מזלוטשוב בעל 'אורח לצדיק' בספרו 'פרי חיים'¹³:

7. 'צפנת פענח' סוף פרשת יתרו (במהדורה הראשונה, קארעץ תקמ"ב, הוא בדף ס טור ד).

8. השוה גם למה שכתב בספר 'תולדות יעקב יוסף' (פרשת קדושים אות ז): "... כי ישראל נקרא עם כמו שכתוב (במדבר כג ט) 'הן עם לבדד ישכון'. והם עם כבוד עון, שהם היהירי שהוא כבוד עון, כמו שאיתא בסוטה (דף ה.): כל אדם שיש בו גסות הרוח אמר הקדוש ברוך הוא אין אני והוא יכולים לדור בעולם וכו', ואילו בכל העבירות כתיב 'השוכן אתם בתוך טומאתם'".

9. 'חובות הלבבות' שער עבודת ה' פרק ז, הדרגה התשיעית. לפנינו הבאנו את הדברים כפי שהם בתרגום 'לב טוב' להגרפ"י ליברמן.

10. משלי טז ה.

11. 'רשפי אש' פרשת בשלח אות לד.

12. גם הרה"ק בעל 'צפנת פענח' מזכיר כעין זה: "וכתבתי דשאלו התלמידים מן החכם, איך ינצלו מן החטא. והשיב, אם ינצלו מחטא אזי ילכדו בגסות רוח הקשה מחטא וכו' יעו"ש. וכן ביאר מורי... ודפח"ח. ובלאו הכי מוכח כי בכל החטאים לא מיקרא כופר בכל המצוות, מה שאין כן בגסי הרוח שהוא ככופר בעיקר כדיליף בש"ס וכל המודה בע"ז ככופר בכל המצוות". ונראה שאף הוא נתכוון לדברי בעל 'חובות הלבבות' אלא שהוא בשינוי מעט ממה שלפנינו.

13. 'פרי חיים' אבות פ"ד מ"ד.

"והנה שמעתי בשם הבעש"ט זלה"ה שהיה מקרב אף בעלי עבירה שלא היו בגדלות, ומרחק בעלי תורה שאינם בעלי עבירה שהיו בגדלות. ואמר שזה שהוא בעל עבירה, ויודע מזה שהוא בעל העבירה, ומחמת זה הוא שפל בדעתו, השם יתברך עמו, כי הוא השוכן אתם בתוך טומאתם, אבל בזה אף שאינו בעל עבירה, והוא בגדלות אין השם יתברך עמו, כי 'אין אני והוא יכולין לדור', עכ"ד ודפח"ה"¹⁴.

העצה להיות שפל רוח

הוסיף הרה"ק מזלאטשוב ופירש בזה את מאמר המשנה במסכת אבות¹⁵: "רבי לויטס איש יבנה אומר: מאד מאד הוא שפל רוח שתקות אנוש רמה", שכן 'אנוש' הוא מדרגה נמוכה ביותר, ובא התנא ללמדנו שהעצה להיות שפל רוח הוא על ידי שרואים שאף מי שנמצא במדרגת 'אנוש' ודעתו נמוכה עליו ואינו מתגאה, הוא במעלה רמה יותר ממי שלא חטא אבל הוא נמצא בגאות:

"וזה שלימד התנא הזה דעת איך להשפיל את עצמו בפני כל אחד באמרו 'הוי שפל רוח בפני כל אדם' אף מי שהוא בעל עבירה, וזהו שאמר הטעם 'שתקות אנוש' מי שהוא במדרגת 'אנוש' שהוא בעל עבירה הוא מכיר מחמת זה בשפלותו תמיד, כי יודע בעצמו כל מה שעשה וחטא נגד השם יתברך, וגם לא ימלט ברשעים שהם מלאים חרטה אחר שעברו עבירה הוא מתחרט בחשבו גודל העונש שיעשה לו אחר מותו מחמת העבירה זו. ונמצא שחושב תמיד מה יהיה לו אחרי מותו ומחמת זה הוא תמיד בשפלות.

וזהו 'שתקות אנוש רימה' מי שהוא במדרגת אנוש בעל העבירה מחמת שחושב תמיד בזה ממש הוא מקוה על זה שיהיה במדרגת 'רימה' שאין בה חטא ונמצא תמיד הוא בשפלות גדול, ואע"פ שעבר עבירה השי"ת השוכן אתם בתוך טומאתם תמיד עמו. אבל אתה אי אפשר לך להיות בשפלות גדול כזה תמיד, וכשאתה שוכח דבר זה תוכל לבוא לידי גדלות, ואין השי"ת אז אתך כי אין אני והוא יכולין לדור, ועל כן הוא טוב ממך אף

14. וכך גם מסופר על הרה"ק האוהב ישראל מאפטא, בספר 'מנורה הטהורה' (פשעמישל תרע"א). מערכת הרה"ק מאפטא, אות לה): "מספרים מגידי אמת שפעם אחת נסע הרב הקדוש מאפטא לאיזה עיר והכינו עבורו שתי אכסניות; שניהם היו גבירים; שניהם הנהיגו ביתם בהכשר ויתרון כראוי; שניהם היו להם דירות מרווחות לקבל בביתם אורח כזה. אך אחד היו מרננים עליו בעבירות על עריות ואביזרייהו, ואמנם פלוני זה ידע ערכו והיה טוב המזג ושפל בעיניו. והשני לא היו מרננים עליו רק היה בעל גאווה הנקרא 'שיינער יוד'. והנה בחירת האכסניא נמסר להרב הקדוש בעצמו, ובחר בזה שהיו מרננים אליו ושמה התאכסן. ונשאל על טעם בחירה הזאת, והשיב כזה: אצל פלוני אף אם אולי הוא נקי מעבירות, אמנם על ידי הגאווה אמר הקב"ה 'אין אני והוא יכולין לדור בעולם' ואם כביכול הקב"ה האט דארט כביכול קיין פלאצן נישט (- אם להקב"ה אין שם מקום) מכל שכן אני. ואמנם אצל זה שאין בו גסות הרוח רק שיש בו עבירות, והנה מפורש בתורה הקדושה 'כי אני ה' השוכן אתם בתוך טומאתם' ואם הקב"ה יש לו שם אכסניא גם אנכי התאכסנתי אצלו ודפח"ה". וכיוצא בזה ראיתי מספרים על הרה"ק האדמו"ר הזקן בעל התניא.

15. אבות פ"ד מ"ד.

שהוא במדרגת אנוש בעל עבירה ואין אתה בעל עבירה, ועל כן הוי שפל רוח בפני כל אדם".

הצילני נא מיד

ואת סברא זו שכל חוטא הוא בשפלות ובענווה כותב הרה"ק ה'בית אברהם' מסלונים בהטעמה יתירה כשהוא מוסיף ומסביר ששפלות זו יכולה להיות התקווה של אותו חטא, כי בתתו אל ליבו את שפל מדרגתו ישוב בתשובה, ואילו הגאווותן לעולם לא ישוב בתשובה כי הרי בדמיונו מי ידמה לו ומה ישווה לו.

וכך היה דורש את הפסוק אותו אמר יעקב אבינו¹⁶: "הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אותו פן יבוא והכני" שהתפילה כאן הייתה להינצל מחטא הגאווה, וכלשונו¹⁷: "ה'צילני נ'א מיד - ראשי תיבות: המן. שקליפתו הוא גאות. שמידה רעה הזאת הוא גרועה מכל המידות והתאוות הרעות, שבכל אלו כל מה שעושה תשובה ומתקרב יותר להקב"ה מתרחק יותר מתאוותיו ומדותיו הרעות, אבל בגאות כל מה שהוא הולך ומתעלה מתמלא ליבו עוד יותר ובעיניו הוא צדיק ומתגאה יותר.

ולכן אצל מי שנכשל בתאוות נאמר עליו 'אני ה' שוכן אתם בתוך טומאתם', ועל מידת הגאות אמרו חז"ל שהקב"ה אומר עליו 'אין אני והוא יכולים לדור יחד'. ועל מידה זו אין עצה רק לבקש רחמים מרובים להינצל מזה".

שם נפלו פועלי און

הרה"ק רבי יעקב יוסף מאוסטרהא בספרו 'רב ייבי'¹⁸ היה מפליא לפרש עם רעיון זה את תפילתו של נעים זמירות ישראל¹⁹: "אל תבואני רגל גאווה ויד רשעים אל תנדני. שם נפלו פועלי און דוחו ולא יכלו קום".

דוד המלך ע"ה שפך לפני ה' את שיחו שיצילו ממידה מגונה זו של הגאווה, שכן דווקא במידה זו מצאנו כי 'שם נפלו פועלי און' – נפילה בלא תקומה, שהרי בכל העבירות כולם עדיין הקב"ה שוכן אתם בתוך טומאתם, אבל אם הרשע גם מתגאה שוב אין לו תקומה:

"אבל כשיש לרשע גאווה, נופל ואין לו תקומה, כיון שהרשע דוחק רגלי השכינה בגאווותו, ממילא לא יוכל קום הרשע. כי חיות האדם הוא מן השכינה, וכיון שדחה הרשע

16. בראשית לב יב.

17. 'בית אברהם' פרשת וישלח.

18. 'רב ייבי' סלאויטא תקנ"ב, חידושי תהלים פרק לו.

19. תהלים לו יב-ג.

בגאותו רגלי השכינה ממילא אין חיות לרשע שיש לו גאווה, זהו שאמר 'דוחו ולא יכלו קום'."

• • •

משכן העדות

על יסוד איתן זה שהניח הבעש"ט הקדוש ניתן לבנות לתלפיות בית נכון ונישא ביישוב קושיה עצומה אשר הביאו גדולי החסידות מתוך בית מדרשו של הגה"ק בעל 'די משה' על המדרש.

כידוע, המשכן היה מכונה בשם 'משכן העדות'²⁰, ואת ההסבר לכך אומרים חז"ל²¹: "משכן העדות - עדות לישראל שויתר להם הקדוש ברוך הוא על מעשה העגל, שהרי השרה שכינתו ביניהם".

בעלי המדרש אף מטעימים את הדברים במשל נאה²²: "אלה פקודי המשכן משכן העדות - עדות לכל באי העולם שנמחל להם על מעשה העגל. למה הדבר דומה: למלך שנשא אשה והיה מחבבה, כעס עליה והלך לו. היו שכנותיה אומרות: שוב בעליך אינו חוזר לך. לימים בא ונכנס, עמד בפלטרין ואכל ושתה עמה, ועדיין שכנותיה לא היו מאמינות שנתרצה לה. ומתוך כך ראו ריח בשמים עולה מן הבית, ידעו הכל שנתרצה לה.

כך הקב"ה חבב את ישראל ונתן להם את התורה וקרא אותם 'ממלכת כהנים וגוי קדוש'. לאחר ארבעים יום סרחו. אמרו הגוים: שוב אינו חוזר עליהם. עמד משה ובקש רחמים, ואמר לו 'סלחתי כדברך'. אמר משה: מי מודיע לאומות. אמר ליה: 'ועשו לי מקדש'. כיון שראו אומות העולם הריח של קטורת מתמר ועולה מתוך המשכן, ידעו שנתרצה להם הקב"ה".

השוכן אתם בתוך טומאתם

אלא שבהגהות 'די משה'²³ הביא בכאן קושיה עצומה המבוססת על דברי הגמרא במסכת יומא, שאותה הבאנו בתחילת הדברים: "השוכן אתם בתוך טומאתם - אפילו בשעת שהן טמאים שכינה עמהם".

20. שמות לח כא, ועוד.

21. והובא ברש"י שמות לח כא.

22. תנחומא פקודי סי' ו.

23. על המדרש רבה, במדבר פ"ז ס"ח.

חז"ל מגלים לנו כאן שהקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו על כנסת ישראל שוכן ונמצא בתוכם גם בזמן שהם טמאים ומלוכלכים בעוונות ובחטאים, והשכינה שרויה בין ישראל גם כשמצבם הרוחני אינו שפיר.

אם כך, הקשה בעל 'ידי משה': מה הראיה והעדות שהקב"ה ויתר ומחל לישראל על חטא העגל, מכך שהשרה שכינתו ביניהם במשכן, הלא גם אם החטא לא נמחל להם היה הקב"ה משרה את שכינתו ביניהם, וזאת מחמת שאפילו בזמן שהן טמאין שכינה שרויה ביניהן²⁴.

גדולי החסידות הביאו את שאלה מופלאה זו בשמו של בעל 'ידי משה' והעלו כמה דרכים ביישוב הקושיה²⁵.

24. הגאון בעל 'ידי משה' מביא תירוץ מחוכם על שאלתו, שהראיה לכך שהקב"ה ויתר על חטא העגל היא דווקא אכן מהפסוק 'השוכן אתם בתוך טומאתם', שכן לכאורה קשה לשם מה הוצרך הכתוב לכתוב פסוק זה בעוד שניתן ללמוד שהקב"ה משרה שכינתו אפילו בזמן שהן טמאין מכך שהקב"ה ציווה לעשות את המשכן והשרה שכינתו בו למרות שהם חטאו בעגל, ועל כרחק צריך לומר שמכאן אין ראיה כיון שהקב"ה ויתר על חטא העגל ונמצא שאין הם טמאים, ויתכן שאילו היו טמאים לא היה הקב"ה משרה שכינתו ועל זה קמ"ל הפסוק 'השוכן אתם בתוך טומאתם' שהשכינה שרויה ביניהם אפילו בזמן שהם טמאים. ומשמע להדיא שהקב"ה ויתר על חטא העגל.

ועלה ברעיוני לתרץ הקושיה באופן אחר, כעין תירוץ זה שהראיה לכך שהקב"ה ויתר על חטא העגל היא דווקא אכן מהפסוק 'השוכן אתם בתוך טומאתם' והוא שיש להבין את טעם הדבר מדוע אכן השכינה שרויה אפילו בזמן שהן טמאין. ומסתברא מילתא לומר שהסברא בזה היא לפי שעתידים בני ישראל לעשות תשובה על חטאיהם ונמצא שהטומאה היא אינה קבועה אלא זמנית, ולפיכך יכולה השכינה לשרות בהם.

והנה ידוע מה שאמרו חז"ל במסכת עבודה זרה (דף ד ב): "ואמר רבי יהושע בן לוי: לא עשו ישראל את העגל אלא ליתן פתחון פה לבעלי תשובה, שנאמר (דברים ה כה) 'מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים' וגו'", וכמבואר שם שהוה אמינא שציבור שחטא לא יועיל להם תשובה כיון שחטאם מפורסם וישנו חילול ה', והפתחון פה שלא יאמרו כך הוא שנתקבלה התשובה על חטא העגל.

נמצא שאילו לא הייתה מתקבלת התשובה על חטא העגל, לא היו בני ישראל יודעים שאפשר לחזור בתשובה גם על חטאים שהציבור כולו חטא, וכיון שכן לא הייתה השכינה שרויה בתוך טומאתם.

ומעתה א"ש שדווקא מהפסוק 'השוכן אתם בתוך טומאתם' יש ראיה שהקב"ה ויתר על חטא העגל, שכן רק על ידי כך יודעים שמועיל תשובה אפילו על חטאי הציבור ולפיכך השכינה שרויה ביניהם אפילו בזמן שהם טמאין.

25. הרה"ק האמרי אמת הביא קושיה זו בשם ה'ידי משה' ותירצה בשני אופנים: "על הקושיה למה נצרך נס דחנוכה הרי טומאה הותרה בציבור, תירץ הרבי הזקן מקאצק זצ"ל דרך כאשר המקדש קיים ואינם יכולים לעשות העבודה מחמת טומאה שאירעה אז טומאה הותרה בציבור, אולם בחנוכה שאז נתחנך המקדש והדליקו המנורה מחדש לא הותרה טומאה בציבור. לפי זה אפשר לתרץ קושיית ידי משה מה הראיה משכן שנמחל להם חטא העגל כדאייתא 'משכן העדות - עדות שויתר להם הקב"ה' וכו', הא איתא אף על פי שטמאין הם שכינה שרויה ביניהם, לפי הנ"ל ניחא, שכאשר המשכן כבר היה אף על פי שטמאין שכינה שורה ביניהם, מה שאין כן כאשר מקימים המשכן להשרות השכינה, אלא מוכרח להיות מטעם שנתכפר להם חטא העגל" (אמרי אמת' נשא תרפ"ד, לאחר ברכת המזון). "במדרש ובספרי, חביבין הן ישראל שאף על פי שהן טמאים שכינה

חטא העגל היה בגאווה

לאור דברי רבינו הבעש"ט הקדוש שהובאו בפתח דברינו תתיישב הקושיה כמין חומר, וזאת כשנבין ונשכיל ששורש חטא העגל הייתה גאווה של החוטאים, וכל העוון המר הזה לא בא אלא מחמת גובה רוחם ורום לבבם.

הרה"ק רבי מנחם מנדל מווארקא היה אומר כי לא חטאו השבטים אלא בגלל גאווה, והגאווה היא זו שגרמה לחטא העגל. וזאת למדנו מדברי הכתוב²⁶: "האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו... כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו" הנאמרים על בני לוי, אשר לא החזיקו עצמם לבעלי מדרגה ולא התפארו בייחוס אבות, ועל ידי זה נמנעו מחטא העגל. מה שאין כן כל השבטים שהחזיקו את עצמם בעלי מדרגה והתייחסו על אבותיהם, ועל ידי גאווה זו באו לחטא העגל²⁷.

רמז נאה לכך נתן הרה"ק בעל 'תפארת שלמה'²⁸: "סרו מהר מן הדרך אשר צויתים. נ"ל מה"ר - מה"ר סיני, מהכנעה שזה היה להם מהר סיני, וזה 'מן הדרך' וגו' היינו דרך הענווה עשו להם עגל מסכה היינו 'להם' כל המתגאה כו', היינו על דרך 'לא יהיה בך אל זר'²⁹ כמו פרעה שעשה עצמו עבודת גילולים והיינו 'שאונו לאלהות הרבה' היינו הרוצה כבוד".

על שנתגבהו בעצמם

וכבר קדמם הרה"ק רבי שלמה אפרים מלונטשיץ בעל 'כלי יקר' אשר האריך בזה בספרו 'עוללות אפרים', וכתב כי הגאווה היא הייתה השורש פורה ראש ולענה שהביאה את חטא העגל³⁰. "ישראל במעשה עגל היו בעלי גאווה ובעלי מדון ומריבה. כי מאחר שפירש רבינו

ביניהם שנאמר השוכן אתם בתוך טומאתם. בידי משה מקשה הא איתא לעיל במדרש 'משכן העדות - עדות היא שויתר להם על מעשה העגל שהשכין שכינתו ביניהם' הא יכול להיות שלא ויתר אלא אע"פ שטמאין הם שוכן אתם בתוך טומאתם. אולם לאו קושיה היא כלל, כי משה רבינו ע"ה פעל זאת בדבריו שאמר 'אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה'..." ('אמרי אמת' נשא תרצ"ב ד"ה במדרש).

גם הרה"ק הלב שמחה הביא את קושית הידי משה ותירוצו של אביו האמרי אמת והוסיף על זה תירוץ נוסף: "ואפשר העניין כי קודם שחטאו ישראל הייתה השכינה שורה עם כל אחד ואחד, וכאן במשכן העדות כתיב 'עשו לי מקדש ושכנתי בתוכם' בתוך כל אחד ואחד, ובני ישראל כן עשו שכל אחד ואחד עשה בתוכו מקום להשראת השכינה כנ"ל, לכן עדות היא לישראל שויתר להם הקב"ה כי היו שוב בבחינה זו כמו קודם החטא" ('לב שמחה' פקודי תשל"ח ד"ה משכן)

26. דברים לג ט.

27. רא"י ברומברג בספרו 'מגדולי החסידות' ירושלים תשט"ז, עמוד קמה.

28. 'תפארת שלמה' ליקוטים כי תשא.

29. תהלים פא י.

30. עוללות אפרים חלק ב מאמר סז.

אברהם אבן עזרא וכן הסכמת רוב המפרשים, שלא הייתה כוונתם לעבודת גילולים כי אם בקשו מנהיג אחר במקום משה, אם כן למה לא ביררו להם אחד מקרבם, אלא מצד רוב גאוותם לא היה אחד מהם רוצה לחלוק כבוד לשני³¹.

ולמעשה כבר מפורש כן בדברי המדרש³²: "על שנתגבהו בעצמם ועבדו לפני העגל" – הרי לך שגבהות הלב והגאווה הם שהביאו את חטא העגל.

ובזה נבין את הטעם שהמירו את כבודם דווקא 'בתבנית שור אוכל עשב'³³, שהרי כבר נודע שאין לך גאוותן בבהמות כמו השור³⁴, ומכיון שכל חטאם בא מחמת הגאווה הרי שנמשכו לעשות את הצלם דווקא בתבנית הגאה שבבהמות.

אילולי המחילה לא הייתה השכינה שורה

השתא דאתינן להכי ששורש חטא העגל הוא הגאווה, מתורץ להפליא קושיית בעל 'ידי משה'. שכן לא ניתן לומר שהקב"ה השרה את שכינתו בישראל מצד הכלל של 'השוכן אתם בתוך טומאתם' גם אילולי המחילה על חטא העגל, שהרי כאמור מדברי רבינו הבעש"ט ישנו עיון אחד היוצא מן הכלל שבו לא נאמר 'השוכן אתם בתוך טומאתם' והוא עיון הגאווה, ואם חטא העגל הוא בשורש הגאווה, הרי שאם הקב"ה לא היה מוחל על חטא זה הוא אכן לא היה שוכן עמם.

ומעתה אתי שפיר כיצד 'משכן העדות' הוא אכן 'עדות לישראל שויתר להם הקב"ה על מעשה העגל, שהרי השרה שכינתו ביניהם', וזאת מחמת שאילולי המחילה והויתור לא היה משרה הקב"ה את שכינתו בהם, שהרי על עיון הגאווה קיימא לן שהקב"ה אומר 'אין אני והוא יכולין לדור בעולם' ולא שייך לומר בזה 'השוכן אתם בתוך טומאתם'.

השראת השכינה כמידה נגד מידה

ומה ינעם עתה לאחר שעלה בדינו שהמשכן הוא עדות לישראל שויתר הקב"ה לישראל על חטא העגל ששורשו הוא עיון הגאווה, להוסיף ולהראות באצבע שכל עניינו של המשכן

31. ראה 'תולדות יעקב יוסף' (כי תצא אות יא): "דאיתא בספר 'עוללות אפרים' ויש בש"ס: רובן בעריות ומיעוטן בגזל וכולן באבק לשון הרע (ב"ב קסה א). ראשי תיבות 'עגל': עריות גזל לשון הרע וכו' יעו"ש. והסיבה לכל זה הוא הגאווה הנקרא קרן, וכמ"ש בש"ס דסוטה (ה). מלשני ב"ב וכו', גבה עינים ורחב לבב וגו', וכמ"ש מוהרש"א שזה נמשך מזה יעו"ש. וכן אמרו בש"ס כל המתגאה כאלו בא על כל העריות וכו' (שם), והטעם כי זה נמשך מזה, וכמו שמצינו בבלעם וכמ"ש הרמב"ם שם במשנה. וגזל ג"כ נמשך מגאווה כנודע ומפורש כן בס' שערי קדושה ובס' עלולות אפרים כי הגאווה שורש העבירות יעו"ש".

32. במדבר רבה פרשה ו 1.

33. תהלים קו כ.

34. חגיגה יג ב; שמות רבה כג יג.

היא מידת הענווה, ולהאמור לעיל עולים הדברים יפה יפה שדווקא המשכן המסמל את הענווה הוא עדות למחילת חטא הגאווה.

והדברים מתבארים במשנתו של הרה"ק רבי אברהם דוב מאברישט בספרו 'בת עין'³⁵ בבואו להסביר את מקרא שכתוב: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו", אשר עליו הביא רש"י את דרשת חז"ל³⁶: "וכן תעשו - לדורות".

מסביר ה'בת עין' בנועם אמריו: 'שהתורה הקדושה מורה לנו דרך עבודה' שכן עיקר עבודת האדם בעולמו הוא לקיים מצות עשה דכתיב³⁷ 'ובו תדבק' ולהיות דבוק במדותיו³⁸ - "והכלל שזה תליא בזה, כשהוא דבוק לבורא יתברך שמו, אזי יכול להדבק במדותיו".

מטעים ה'בת עין' ואומר: "והדבר המביאו לידי דבקות בהבורא יתברך, הוא רק על ידי בחינת הכנעה וענווה ושפלות באמת, כמאמר הכתוב: 'גבה עינים וכו' אותו לא אוכל', ואייתא בגמרא: 'אין אני והוא יכולים לדור' וכו'. אבל מי שהוא בבחינת שפלות באמת אז הוא דבוק לבורא ברוך הוא, כמאמר הכתוב³⁹: 'אני אשכון את דכא'".

והסיבה שהשפלות וההכנעה מביאים את דביקות האדם בקב"ה הוא לפי שזה מידה כנגד מידה בהנהגת הקב"ה בעולמו: הרי "הבורא יתברך שמו כביכול מצמצם שכינתו בזה העולם הגשמי, וכמה גדולה מדת הכנעה זו לפני הבורא ב"ה שהן השמים ושמי השמים לא יכללוהו⁴⁰ אף על פי כן מצמצם את עצמו על ידי כמה צמצומים להשרות שכינתו על האדם הגשמי". ולכן כשהאדם מכניע את עצמו ומתנהג בענווה ושפלות אמיתית הוא זוכה שהקב"ה יכניע ויצמצם להשרות שכינתו עליו, כמידה כנגד מידה.

המשכן ומידת הענווה

כך שבמשכן ששם הייתה השראת השכינה, לא באו ישראל לכך אלא על ידי שהכניעו את עצמם בענווה ועל ידי זה הכניע הקב"ה והשרה את שכינתו במשכן:

"והנה כשהבורא עולמים ב"ה צוה למשה רבינו ע"ה לבנות משכן כדי להשרות שכינתו על דברים גשמיים בעולם הגשמי, כמה היתה גדולה מדת הכנעה זו לפני בורא עולם ברוך הוא... ולא היה באפשרי המשכת בחינת הכנעה זו רק על ידי אתערותא דלתתא, היינו

35. 'בת עין' פרשת תרומה.

36. סנהדרין טז ב.

37. דברים י כ.

38. סוטה יד א.

39. ישעיה נז טו.

40. ע"פ דברי הימים ב' ו יח.

שבני ישראל שהתנדבו למלאכת המשכן והעושים את המשכן היו צריכים להיות דבוקים בהבורא ב"ה בבחינת מחשבה דבור ומעשה על ידי בחינת הכנעה ושפלות באמת, יהי רצון שנזכה לזה, ואז מדה כנגד מדה שהבורא ב"ה צמצם שכינתו כביכול להשרות בין שני בני ארון".

וזהו עומק ההוראה של "וכן תעשו - לדורות" ללמוד ממעשה המשכן, שכשם שלא שרתה השכינה במשכן אלא על ידי איתערותא דלתתא מצד בני ישראל שהכניעו את עצמם בענווה ושפלות, ועל ידי זה שרתה השכינה כמידה כנגד מידה, כך גם לדורות לא יכול האדם לבוא לכך שתשרה השכינה עליו אילולי הוא מחזיק עצמו בהכנעה ובענווה כראוי⁴¹.

ולא יתגאה בן הגבירה

אחד הסימנים שניתנו לבני ישראל לדעת שההכנה הראויה לבניית המשכן היא הענווה, היא על ידי זהותם של האומנים שנבחרו לחשוב מחשבות לעשות בזהב ובכסף ובנחושת, ולעשות כל כל מלאכה - הלא הם בצלאל בן אורי משבט יהודה ואהליאב בן אחיסמך משבט דן.

למרות חילוקי המעמדות בין שני השבטים בחר הקב"ה את בצלאל משבט יהודה מצד אחד ואהליאב משבט דן מצד שני, כדי ללמד מוסר את בני ישראל שלא יתגאו אחד על חברו, וכפי שהסביר זאת רבינו חיים ויטאל בספרו 'עץ הדעת טוב'⁴²:

"ואמנם כוונתו יתברך לבחור את בצלאל ואהליאב, היה להורות את בני ישראל כי כולן שווין לפניו לטובה כקטן כגדול, ולא יתגאה זה על זה בן הגבירה על בן האמה. כי המשכן

41. הבת עין מוסיף ודן בקשר ההדוק בין הענווה לבניית המשכן גם בפרשת ויקהל פקודי, ולבל יחסר המזג נעתיק כאן את עיקר דבריו שם: "שני בחינות אלו מרומז בראשי תיבות 'אלה פקודי המשכן' גימטריא אלהים; 'משכן העדות' ר"ת מה. וזהו פירוש רש"י: המשכן משכן שני פעמים, רמז ששני הבחינות הנ"ל נתמשכן בשביל עונותיהם של ישראל.

רק על ידי בחינת ענווה יכול לבא לשני בחינות הנ"ל שהוא בחינת בנין המשכן, שתיבת ענווה גימטריא מה אלהים. וזה היה עבודת הלויים שנושאים המשכן כדי להקים את המשכן שהוא בנין לרמז לבא לב' בחינות הנ"ל, וזהו 'אשר פקד' מלשון 'פקוד פקדתי' (שמות ג טז). 'על פי משה' הוא בחינת ענווה כמאמר הכתוב (במדבר יב ג) 'זהאיש משה ענו מאוד', היינו שני הבחינות שמרומזים בתבת 'אלה פקודי המשכן' - 'משכן העדות', נפקדו באדם על ידי בחינת משה וגו'.

'עבודת הלויים שביד איתמר' מרמז על שני בחינות הנ"ל, פירוש על ידי בחינת ענווה נפקדו ונגאלו השני בחינות הנ"ל שמרומזים רק בעבודת איתמר מבחינת גלות כנ"ל, שביד אלעזר לא היה רק הכלים, וביד איתמר היו קרשי המשכן הפנימי ויגיעות האוהל, שהוא מרמז על שני בחינות הנ"ל, וכאשר נזכה להקים את שני בחינות הנ"ל שהוא בחינת המשכן, אז ובא לציון גואל אמן כן יהי רצון".

42. 'עץ הדעת טוב' פרשת פקודי.

קדושתו בחר לעשייתו בשני האומנין הגדולים שבכל החכמים העושים מלאכת הקודש: האחד, בצלאל משבט יהודה ראש כל הרגלים; והשני, אהליאב למטה דן האחרון שבכל הרגלים מאסף לכל המחנות, ואהבתו את כל ישראל היא תמימה בלי שום שינוי אלא בהשוואה אחת".

החכמה מול הענווה

עם הדברים שנתבארו לעיל ששורש חטא העגל היה הגאווה ורמות הלב, הרי שאין לך מתאים מכך ש'משכן העדות' המסמל את מחילת חטא העגל יהיה בנוי ומבוסס על ענוותנותם של בני ישראל, כי את זה לעומת זה עשה האלוקים⁴³ - הענווה במשכן נגד הגאווה שבעגל.

ולכשתרצה, הרי שזהו עומק המכוון בדברי התלמוד הירושלמי הנודעים⁴⁴: "אמר רבי יצחק בר אלעזר: מה שעשת חכמה עטרה לראשה עשת ענווה עקב לסולייסה, דכתיב⁴⁵ 'ראשית חכמה יראת ה' וכתוב⁴⁶ 'עקב ענווה יראת ה'". הירושלמי מראה באצבע את מעלת הענווה, מכך שאנו רואים שיראת ה' היא במעלה רמה יותר מהחכמה והיא כעטרה לראש החכמה, ואילו כלפי הענווה אין היא אלא כעקב לסוליייתה.

המבחן לכך לא היה אלא לעת חטא העגל, שבני ישראל זכו לקבל את החכמה האלוקית הלוא היא התורה הקדושה, ומכל מקום זה עדיין לא הועיל להם לבוא לידי השראת השכינה אצלם שהרי הם עשו את העגל, ולפיכך נמצא שיראת ה' היא עטרה לראש החכמה. אולם הענווה היא דוגה גבוהה יותר, וראיה לדבר שרק על ידי ענוותנותם של בני ישראל המה זכו להשראת השכינה במשכן, ולפיכך אין היראה כי אם עקב לסולייית הענווה.

43. ע"פ קהלת ז יד.

44. מסכת שבת פ"א ה"ג.

45. תהלים קיא י.

46. משלי כב ד.

סיפר הה"צ ר' לייביש מפשעווארסק שליט"א, שפעם אמר הרה"ק מסאטמאר ז"ל בתוך הדברים בשוחה עם הגה"צ רבי דוד צבי שנעעבאלג ז"ל ואב"ד קהל מחוקי הדת מאנטשעסטער, שהרבי אלימלך והרבי ר' זושא ז"ע היו גדולים כתנאים ואמוראים.

(תפארת יואל, ח"א אות קכה)